

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1936

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 23 ἢ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 3Α
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΘΝ. ΒΙΒΛ. ΚΕΝΤΡ.
ΑΘΗΝΑ 2008

Ο ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ ΠΑΛΙ

“Ένας ποιητής, ό ελληνικώτερος και θυμικώτερος, ό Βαλαωρίτης.
ΣΙΜΟΣ ΜΕΝΑΡΔΟΣ («Στέφανος»)

Και ω Φωτεινέ, ‘Αστραπόγιαννε και ‘Αρματωλέ και ‘Ακρίτα
και της φυλής, και της φωνής καρδιά, τραγουδι, λόγος,
του Γένους φυλακάτορα, και σά νά στέκης πάντα
σκοπός, τό καρυσφύλλι σου τό κλέφτικο κρατώντας,
μέ κάποια όλάνοιχτα φτερά, σά σκέπη άπάνωθέ μας.
Δροσάτος άπ’ του Κίσσαβου την πάχνη, άπό τη φλόγα
μαυρειδερός, μοσκοβολής μπαρούτι και θυμάρι.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ («Βωμοί»)

Ό γνωστός έκλεκτός ποιητής και ιστοριοδίφης, ό Γιάννης Βλαχογιάννης, στό άρθρο του τό τιτλοφορημένο «Η πεσμένη κολώνα» τό δημοσιευμένο στή «Νέα Έστία» (1 Φεβρουαρίου 1936), άναφέρει τόν έθνικό μας πανελλήνιο ποιητή, τόν ‘Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, σέ τρόπο πού είναι σά μιά άνιερη πράξη. Τό ‘θρησκευτικό σέβας πού έμπνέει στή σκέψη μου ό Βαλαωρίτης, μέ άναγκάζει νά έξαιρέσω τή σιωπή πού κρατώ στις άσεβείς όμιλίες για ποιητές πού σάν τό Βαλαωρίτη στέκονται στό άγιολόγιο τών μαρτύρων του νεοελληνικού τραγουδιού. ‘Αλλ’ ή έξαίρεση δέν ύπαρχει και δέν έχει τό λόγο της όταν ή άμαρτία ένοχοποιεί τόν πικρό, μπορεί, κάποτε, όμως άξιοσημείωτο ποιητή πού είναι ό Βλαχογιάννης. Τό ποίημα είναι ή «Πεσμένη κολώνα» του ‘Ολυμπίου Διός.

Λυπούμαι πώς ό έπικριτής φαίνεται σά νά μη διάβασε ούτ’ ένα στίχο του Βαλαωρίτη για νά γράφη άφρόντιστα για τό ποίημα πώς είναι «πρόχειρο στήν έμπνευσή του κι’ άπό τά χειρότερα, γεμάτο ρητορικές παλάβρες!»

Τό κακολογημένο τουτο ποίημα περιλαμβάνεται στό δεύτερο τόμο (‘Αριστοτέλους Βαλαωρίτου Βίος και Έργα 1908) μ’ ένα βιογραφικό σημείωμα του έκδότη πού είναι τό άκριβό φιλόστοργ’ άφιερωμένο στον πατέρα του παιδί, ό ‘Ιωάννης Βαλαωρίτης, και πού δείχνει τόν τρόπο πού σύνθετε ό ποιητής τά έργα του’ σημείωμα θετικώτερης άξίας κι’ άπό την όξυδερκέστερη κριτική. Στο βιβλίο πού φιλοπόνησα όλο-

κληρωτικό για την εργασία και για τή σημασία της βαλαωριτικής τέχνης (1), έτσι άναφέρω τό ποίημα μ’ ένα του άπόσπασμα :

«Και νά πλατύτερο άπ’ όλα και σά χαλκοχυμένο παρουσίασμα τών ιστορικών καιρών, πού τους είχε πάντα άγνάντια του ό ποιητής, άπό τό ποίημα στή γκρεμισμένη στήλη του ‘Ολυμπίου :

Σά νάσουν ραχοκόκκαλο πρωκατακλυσμαίο
ό χρόνος σέ ξεκλείδωσε, και κάθε σου σφοντύλι
σέπεται τώρα κατά γής νά τό πατούν οί σκύλοι.
‘Αμετρες είδες γενεές νά λάμπουν, νά γεράσουν,
νά λιώσουνε σάν τό κερί... Βαρβάρους νά περάσουν
σά σίφουνας όλόμαυρος... ‘Ακουσες τό σφυρί τους
νά σοσ συντρίβη τό κορμί... ‘Ενοιωσες την πνοή τους
έπάνωθέ σου νά διαβή και νά σέ κιτρινίση
σά φύλλο πού άσπλαχνος βοριάς περνώντας έχει
|φήσει.
‘Υστερα... νύχτα φοβερή, κρυφό χτικιό, νεκρίλα,
γεράματ’, άποκάρωμα και φράγκικη σαπίλα.»

Ό έκδότης, στό σημείωμα πού παραπάνου άνέφερα, μάς πληροφορεί ότι «πολλάκις ιδιοχείρους, πλείστας και άθρόας διορθώσεις και παραλλαγές ό ποιητής αντιγράφοντας τά ποιήματά του έπέφερε. ‘Αλλά ή τελευταία έπεξεργασία έλλείπει έκ του εις την πεσμένην στήλην του ‘Ολυμπίου Διός γραφέντος ποιήματος», πού τό χειρόγραφο του βρέθηκε μετά τό θάνατό του.

(1) Κωστή Παλαμά : ‘Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824—1924). ‘Αρθρα, γράμματα, όμιλίες. ‘Εν ‘Αθήναις, ‘Ελευθερουδάκης, 1924.

Στό ίδιο τὸ βιβλίο, δοκιμάζοντας ν' ἀνα-
 παραστήσω τελειωτικά τὴν ἔρμηνεία τῆς
 ψυχῆς πού εἶναι ὁ Βαλαωρίτης, σημειώνω
 ἀκόμα: «Ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὴν ἀφιλοπρόσωπη
 ἀγάπη πρὸς τὸ χωριάτη γύρω του κι' ἀπὸ
 τὴ συγκρατητὴ συναναστροφή μὲ τοὺς
 ἀγρότες τῆς Ἁγίας Μαύρας καὶ μὲ τοὺς
 Ἄκαρνάνες ἀντικρὺ του ρουμελιώτες
 ἀγνοῦς, ἀγάγια ἀγάγια κι' ἀποκλειστικώ-
 τερα γίνεται κι αὐτὸς λαὸς ἄλλος. Τῆς λαϊ-
 κῆς ψυχῆς χυμένης ὄχι μὲ τὴ ρητορικὴ ζέ-
 στη — ὁ Βαλαωρίτης καλὰ-καλὰ δὲν εἶναι
 ρητορικὸς ποιητὴς, — οὔτε μὲ τὸ λυρικὸ οἴ-
 στρο — ὁ Βαλαωρίτης δὲν εἶναι λυρικὸς
 ποιητὴς, — ἀλλὰ κυριώτατα μὲ τὴν ἀναπαρά-
 σταση τοῦ τρόπου τοῦ αἰσθαντικοῦ καὶ τοῦ
 τρόπου τοῦ ἐκφραστικοῦ ἐνός λαοῦ.» Στὸ
 ἀπόσπασμα τοῦτο ἐγγίζω καὶ κάποια ση-
 μεῖα τῆς φυσιογνωμίας τοῦ Βαλαωρίτη
 πρῶτα τῆ λαϊκολατρεία του, πού τὴ ζω-
 γραφίζει ἀριστοურγηματικά σὲ μιὰν ἀπο-
 στρέψη τοῦ Πρώτου Ἄσματος τοῦ «Φω-
 τεινῶ» ὁ ζευγολάτης ἥρωας πρὸς τὸν αὐ-
 θέντη Γρατιανὸ Ζώρζη. Ὑστερα τὴν ἀπου-
 σία τοῦ λυρισμοῦ, γιατί τὴν ποίηση αὐτὴ
 δὲν τὴν ξεχωρίζει ὁ λυρικὸς οἶστρος, ἀλλὰ
 τὸ ἐπικὸ δαιμόνιο. Ὁ Βαλαωρίτης, ἔγραφα
 καὶ ξαναγράφω, δὲν εἶναι λυρικὸς. Δὲ βρί-
 σκεται στοὺς στίχους του σχεδὸν καμιὰ
 ἐρωτικὴ ἐξομολόγηση, κανένα σημάδι ἀτο-
 μικῆς ξεχωριστῆς ζωῆς, τίποτε πού νὰ μᾶς
 δώση νὰ καταλάβουμε πὼς πέρασέ βαθιὰ
 κρίσιμες στιγμὲς ἀπὸ μελαγχολία, πλήξη,
 χαρὰ, πόνος, ἔκσταση. Ὁ Βαλαωρίτης σχε-
 δὸν ποτὲ δὲ μᾶς λέει ἐγώ. Σὰν ποιητὴς
 κοινωνικὸς, ἐθνικιστὴς, πατριδολάτρης,
 πάντα μιλάει μὲ τὸ ἐμεῖς. Στοχάζομαι πὼς
 μὲ χαρὰ μπορούσε νὰ τοὺς ἐπαναλάβῃ τοὺς
 στίχους τοῦ Οὐίτμαν, τοῦ μεγαλώτατου
 ψάλτη τῆς ἀμερικανικῆς δημοκρατίας: «Δὲν
 περιορίζομαι στὸ τραγούδι τοῦ ἐγώ» προ-
 φέρω τὸ λόγο τοῦ νέου κόσμου, τὸ λόγο
 πού λέει: «Ὅλοι μαζί!» Ὁ Βαλαωρίτης,
 ποιητὴς ἐπικός, εἶναι τόσο ρουφηγμένος ἀπὸ
 τὴν ἀντικειμενικὴ ἀναπαράσταση τῆς ιδέας
 του, ὥστε κι αὐτὰ τὰ σύντομα τραγούδια
 του πού μετροῦνται στὰ δάχτυλα, εἶναι κι
 αὐτὰ μικρὰ ἐπικά κομμάτια· δὲν εἶναι ἐξο-
 μολόγησες, εἶναι ἱστορίες· δὲν εἶναι ὕμνοι,
 εἶναι μῦθοι· δὲν εἶναι μονόλογοι, εἶναι διά-
 λογοι. Εἶναι ὁ «Βράχος καὶ τὸ Κῦμα», τὸ
 «Σήμαντρο», ἢ «Κυρὰ Φανερωμένη», τὸ
 «Παράμερο Λαγκάδι» μέσα στὸ «Φωτεινὸ»,
 τὸ «Ξερριζωμένο Δέντρο», ἢ «Ἀγράμπελη»,
 τὸ «Ρόδο καὶ ἡ Δροσοῦλα». Κι αὐτὴ ἡ κα-
 τανυχτικὴ δακρυοστάλαχτη ἐλεγεία τοῦ «Τυ-
 φλοῦ Χορμοβίτη», ξένη ἀπὸ τὸ βιογραφικὸ
 ἑαυτοῦ. Φυσικά, καὶ τὸ ἐπικὸ του ὀλο-
 κληρωτικὸ δοκίμιο γιὰ τὴν «Πεσμένη κολώ-
 να», πού συμπλέκει στὸ στίχο του τὴν ἱστο-
 ρία τῶν καιρῶν μας, ἀρχαίων καὶ νεωτερι-
 κῶν.

Ἄλλὰ ἢ λυρικὸς ἢ ἐπικός, δύσκολα θὰ
 βρεθῆ κριτικὸς ἐδῶ κι ἀπὸ τοὺς ἀσήμαν-

τους κι ἀπὸ τοὺς ἐπίσημους, πού νὰ μὴ τὸν
 βαφτίσῃ, ἐπικριτικὴ δίνοντας ροπή στὸ λει-
 τούργημα του: Εἶναι ρητορικὸς ὁ Βαλαωρί-
 τής. Μάλιστα. Νομίζω συχνὰ πὼς δίνεται
 σημασία στὴ λέξη ρητορικὴ ἀκάταληπτη
 στὸ κύριο νόημα τῆς, ὅταν μάλιστα γίνεται
 ἀπὸ κριτικὸ πού ἀδυνατεῖ νὰ βρῆ στὸν κρι-
 νόμενο ποιητὴ ἄλλο πρόχειρο ψεγάδι πού
 νὰ κρύβῃ κάποιο νόημα. Γιατί συχνὰ ἡ ρη-
 τορικὴ ἔννοια εἶναι μαζί προμήνυμα καὶ
 τέρμα τοῦ ποιητικοῦ στοιχείου. Ὁ ρητορι-
 σμὸς εἶναι ἀλληλένδετος μὲ τὸ λυρισμὸ. Ἄς
 μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ τὴν ἀναφέρουμε τὴ λέξη
 αὐτὴ μὲ ὅ,τι ἔχει πλατύτερο, γενικώτερο,
 πιὸ πηγαῖο, πιὸ συνώνυμο μὲ τὴν ιδέα τῆς
 ποιήσεως. Βέβαια ἡ ρητορεία εἶναι ἀχώρι-
 στη ἀπὸ τὴ λύρα, τὴ λυρικὴ καὶ τὴν ἀφηγη-
 ματικὴ. Ὁ Ἰούλιος Λεμαίτρ, ὁ γάλλος κριτι-
 κὸς πού ἀναφέρεται κι ἀπὸ τοὺς καλλιτέ-
 χνες τῆς τελευταίας ὥρας πυκνά, ὡς προι-
 κισμένους μὲ ἄξια λεπτοστοχάστα νοήμα-
 τα διανοητῆς, στὴν ἀπέραντη μελέτη πού
 οἰκοδόμησε γιὰ τὸ Λαμαρτίνο, ὁ ἴδιος
 πού εἶπε: «Ὁ Λαμαρτίνος δὲν εἶναι
 ποιητὴς, εἶναι ἡ ἴδια ἡ ποίηση», μιλεῖ, ἀρα-
 διάζοντας τὰ λυρικά χαρίσματα πού βρί-
 σκει μέσα στὸ λυρικὸ ποιητὴ, καὶ γιὰ τὴ
 ρητορικὴ του τὴν ὀνομάζει μουσικὴ. Ὁ αὐ-
 τός, ἐξετάζοντας παράλληλα καὶ τὸν Οὐγκώ,
 βρίσκει στὴ λυρικὴ μεγαλοφυΐα του καὶ τὴ
 ρητορικὴ, πού τὴν ἐπονομάζει πλαστικὴ. Ρη-
 τορικὸς βέβαια ὁ ποιητὴς χωρὶς νὰ ἔχη
 καμιὰ σχέση καὶ συγγένεια μὲ ὅ,τι βαφτί-
 ζουμε δημηγορία καὶ ἀγόρευση. Μάλιστα,
 ὑπάρχει ἡ δημηγορία καὶ ὁ δικανισμὸς, μπο-
 ρεῖ στοὺς μέτριους ποιητὲς περισσότερο καὶ
 στοὺς μεγάλους κάποτε· μὰ πού μένουν, καὶ
 κεῖ, μέσα στὴ μοναξιά τους καὶ στὴν ἐλευ-
 θερία τους, βυθισμένοι κ' ἐκεῖ στὸ βαθύ
 τους, τὸ ἀταίριαστο, τὸ ἀνεξήγητο ἐγώ τους,
 χωρὶς νὰ βλέπουν οὔτε νὰ συλλογίζονται
 κανένα τρίτο προστά τους, ὅ,τι ἐμεῖς ἀπο-
 καλοῦμε πλῆθος ἢ κοινὸ. Στὸ Βαλαωρίτη,
 τὸ εἶπαμε καὶ ἄλλοτε, εἶναι τὸ λεχτικὸ, ἡ
 λέξη, ὄργανο πάντα, πού ἐκεῖ πού στοχά-
 ζεσαι πὼς μόλις ὑπάρχει, —γιατί ὁ ποιητὴς
 ἔχει πηγὴ του κύρια ὄχι τὸ λόγο, ἀλλὰ τὸ
 μονόλογο, γι' αὐτὸν ἐνδιαφέρεται πὼς
 εἶναι ἀνάγκη ν' ἀκουστῆ, γιὰ νὰ πείσῃ ὁ
 μονόλογος, —αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ τὸ
 τέρμα τοῦ ποιητῆ. Ἡ λέξη στὸ Βαλαωρίτη
 ὑπάρχει αὐτόνομη καὶ κυριαρχεῖ, καθὼς τὸ
 ἔγραφα καὶ ἄλλοτε: «στρογγυλὴ, ὀγκωμένη,
 ροδοκόκκινη, ἀπάρθρηνη, πρωτόβλαστη, πρω-
 τόδρεπτη, πρωτόγραφη, περισσὴ.» Καὶ πάλι
 ἐσημεῖωνα: «Οἱ ἐκφραστικὲς πηγὲς τῶν
 ποιητῶν: Ἡ καρδιά: καίεται καὶ ζεσταίνεται.
 Ἡ σκέψη: ἐκθέτει καὶ συνθέτει. Ἡ φαντα-
 σία: βλέπει καὶ πλάθει. Τὸ μέτρο: ρυθμίζει
 καὶ ἰδανικεῖται. Ὁ ποιητὴς ζωγραφίζει, ὁ
 ποιητὴς ρητορεύει. Ἕνας ἀκέριος, Ἕνας
 μεγάλος ποιητὴς, ὅσο κι ἂν εἶναι δραματι-
 κὸς ἀντίλαλος κάθε ιδέας, ὅσο κι ἂν εἶναι
 σκοπὸς ἡ τέχνη του, δὲν εἶναι μουσικὸς μόνο»

πού γοητεύει, μὰ συχνά πυκνά, κι ἄς μὴ τὸ ὑποπτεύεται κι ἄς μὴ τὸ θέλῃ, καὶ ρητορας εἶναι πού καταπίθει, καὶ δάσκαλος πού φωτίζει καὶ ἱεροκῆρυκας πού κατηχεῖ μὲ τὴν τέχνη του καὶ μόνη.» Ὁ Βαλαωρίτης ἔγραφε στὴ γυναῖκα του ὅταν ἐπεράτωσε τὸ «Θανάση Διάκο»: «Τὸ θέμα τοῦτο μοῦ στέκεται στὴν καρδιά ἀπὸ χρόνια. Ἐβαλα εἰς τὸν νοῦν μου νὰ προσδώσω εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν ὅλην αὐτὴν τὴν rusticὰ καὶ τὴν ἀρχαϊκὴν ὠραιότητα.» Καὶ ὅταν ἀρχίσει νὰ τυπώῃ τὸ «Διάκο», ἐπρόσθετε: «Θὰ εἶναι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἐθνικῆς πίστεως.» Ἡ πίστη αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ πεποίθησις μόνον πού ἐστρεφε ὁ ποιητὴς πρὸς τὴν ἰδέαν. Εἶναι μαζί καὶ τὸ τέρμα τῆς λογικῆς πού συνώδεσε τὸ ἔργο του. Γιατί ἡ ἀρχαϊκὴ ὠραιότης δὲν εἶναι μόνο στὴν πηγαία μεγαλόπρεπη ἀκρίβεια τῆς δημοτικῆς γλῶσσας. Εἶναι καὶ στῶν περασμένων ἱστορικῶν καιρῶν, τοῦ ρωμαϊκοῦ, τοῦ βυζαντινοῦ καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ καιροῦ τὸ σκάρωμα, διαβατικά καὶ λαμπερά κι αὐτὸ τὸ σκάρωμα, πού μᾶς ἰχνογραφεῖ στὴν ἀρχὴ τοῦ δευτέρου ἄσματος τοῦ «Φωτεινοῦ».

Ὁ Λασκαράτος κάπου εἶπε: «Ἐνα μεγάλο ἐπικὸ ποίημα ἤθελε ἀθανάτισε τὸ Βαλαωρίτη. Μὰ ἡ ἐποχὴ μας εἶναι ὅλη πολιτικὴ.» Καὶ μνημονεύοντας μὲ καταφρονετικὴ ὀμότητα τοὺς ἀντιπρόσωπους τῆς πολιτικομανίας αὐτῆς, ἐξακολουθοῦσε: «Καὶ προτιμοῦμε νὰ βρεθοῦμε μέσα σ' αὐτὴ παρὰ νὰ δουλέψουμε γιὰ νὰ δώσουμε τοῦ πνεύματός μας ἀναλογίαις μεγάλες σ' ἐκεῖνο τὸν κλάδο πού εἶναι δικός μας καὶ πού ἤθελε κάμει ἀθάνατη τὴν ἐνθύμησή μας.» Ὅταν ἔγραφε ὁ Λασκαράτος τὰ λόγια τούτα, θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ περιλάβῃ τὸ ἔργο ὀλόκληρο τοῦ συναδέλφου του, πού δὲν εἶχε συντελεσθῆ. Ἀλλ' ὅμως, ὅτι ὄνειροπολοῦσεν ἐκεῖνος, ὁ Βαλαωρίτης τὸ δημιούργησε. Εἶναι τὸ ζωγράφισμα ὅλων τῶν καιρῶν ἀπὸ τοὺς ὁποίους πέρασεν αἰωνόβια ἡ Ἑλλάδα. Τὸ ἀποτελοῦν ἡ Φραγκοκρατία καὶ ἡ Τουρκοκρατία, ἡ τυραννικὴ τοῦ Ἀλή-πασσα καὶ ἡ ἀπολυτρωτικὴ τοῦ Εἰκοσιένα. Ἡ μαρτυρικὴ Φροσύνη καὶ οἱ ἥρωες τῶν «Μνημοσύνων», ὁ «Θανάσης Διάκος», ὁ «Ἀστραπόγιαννος», ρωμαντικὴ ἀποθέωσις τοῦ ἀρματωλισμοῦ, ἡ ζωγραφιά, καθὼς ἔγραφα, τῆς μεγάλης ἀπίστευτης ἀγάπης πού ὅλα τὰ χλωραίνει γύρω της. «Τὸ ὠραιότερο», καθὼς γράφει ὁ ἐκδότης του, «καὶ ἴσως τὸ τελειότερο ποίημά του.» Ὁ «Γῶγος», οἱ πενήντα στίχοι πού φανήκανε στὸ «Ἀττικὸ Ἡμερολόγιον» τοῦ Ἀσώπιου τὸ 1874, μιά πλατεία συναρπαστικὴ τοιχογραφία τοῦ Ἡπειρωτικοῦ κόσμου καὶ τοῦ κλέους του, μὲ τὸ Σούλι, μὲ τὴν Κιάφα, μὲ τὴν Πρέβεζα, μὲ τὸ ποτάμι τοῦ Λούρου, μὲ τὴν κορφή τοῦ Πίνδου, εἶναι μιά εἰκόνα τοῦ ὀλοκληρωμοῦ τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, πού θὰ ἐπεράτωνε τὸ «μεγάλον ἐπικὸ ποίημα» πού ὄνειροπολοῦσε ὁ Λασκαράτος. Ὁ «Γῶγος»,

καθὼς μᾶς ἐξομολογιέται ὁ ἴδιος, ἦταν προωρισμένος νὰ σχηματίσῃ τὸν πρόλογο «ἐκτενοῦς ἡρωϊκοῦ ποιήματος, περικλείοντος ἐν ἑαυτῷ ὅλα τὰ αἵματηρὰ ἐπεισόδια τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου». Οἱ πενήντα στίχοι αὐτοί, μὲ τὴν πρότυπη, τὴν ἀπαράμιλλη ἐπικότητά τους (περιλαμβάνονται στὸ Β' τόμο τῶν «Ἔργων») δείχνουν πού εἶχε φτάσει πιά, ἀρρενωπὴ σὲ ὅλη τῆς τὴν ὠριμότητα, ἡ τέχνη του, ὑπόδειγμα καὶ τῆς ὅλης του ἀθλητικῆς προκοπῆς.

Τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Βαλαωρίτη μποροῦνε νὰ συνοψισθοῦν:

1) Ἡ ποίησις τοῦ Βαλαωρίτη εἶναι ἡ πιὸ γερὴ πού δόθηκε ὡς τώρα τῆς νέας ἑλληνικῆς ψυχῆς νὰ χαρῆ.

2) Ἡ γλῶσσα τοῦ Βαλαωρίτη εἶναι ἡ πλουσιώτερη γλῶσσα πού εὐτύχησε ποιητῆς, λυτρωμένος ἀπὸ τὸ λογιωτατισμὸ, νὰ χρησιμοποιήσῃ γιὰ τὸ ἔργο του.

3) Ὁ Βαλαωρίτης εἶναι ὁ πρῶτος ἀγνός καὶ σὲ πολλὰ ἀσύγκριτος ἐπικός πού δοξάζει τὴ λογοτεχνία μας. Ἡθογράφος τοῦ ἀρρενωποῦ καὶ τῆς λεβεντιᾶς, ζωγράφος τοῦ σκληροῦ καὶ τοῦ τρομαχτικοῦ, μαζί ἐμπνευσμένος καὶ μελετημένος ραψωδὸς τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς φύσης, ὅσο κι ἂν τὰ προτερήματα τοῦ τεχνίτη δὲ φτάνουν κάποτε νὰ ὑπηρετήσουν στὴν ἐντέλεια τῆς φαντασίας τοῦ ποιητῆ.

4) Ὁ Βαλαωρίτης, καὶ ἄλλος ἀκόμα καὶ ἱλαρὸς κάποτε μὲ κάποιον χιοῦμορ πού ξαφνίζεσαι ὅταν τὸ ἀπαντᾷς στὸ στίχον του, εἶναι ποιητὴς ὀμηρίδης, ποιητὴς μιστραλικός, ποιητὴς πέρα ὡς πέρα, μέγας ποιητῆς.

5) Ντροπὴ νὰ μὴν ὑπάρχῃ ἀκόμα, στημένο σὲ μιά κορφή, σὲ μιά γωνιά τῆς ἑλληνικῆς γῆς, τὸ ἀγαλμα τοῦ μεγάλου ἀρματωλοῦ τῆς Λύρας. Πολύ καλά γνωρίζω τὴν προτομὴ τῆς στημένης στὸν Ἐθνικὸ Κήπον. Εἶναι βέβαια μεριὰ ἐπιθυμητὴ γιὰ ψάλλη λουλουδιῶν καὶ εἰδύλλιων, πού ἀναπαύει ἐκεῖ καὶ δείχεται καὶ μπορεῖ νὰ γίνεταί ρυθμὸς καὶ ρεμβασμὸς σὲ μιά στιγμὴ παιγνιδιάρικη νέων καὶ παιδιῶν πού θυμᾶται καὶ πού λησμονεῖ.

Ὁ ποιητὴς γιὰ τὸν ὁποῖον ἐκφράζεται ὁ κριτικὸς: «Οἱ στίχοι του δὲ μοιάζουν σὲ τίποτε στὶς λυρικές διαχύσεις τῶν εὐτυχισμένων, στὶς ἥσυχες ζωγραφιῆς ποιητῶν πού μοναδικὰ καταγίνονται μὲ τὴν τέχνη τους. Ἡ ποίησίς του δὲν εἶναι φιλειρηνικὴ ἐργασία κάποιου καλλιτέχνη» εἶναι ἡ πολεμιστήρια κραυγὴ τοῦ πού μάχεται.» (1)

Κάποιος ἀπὸ κείνους πού πολὺ συνειθίζοντ' ἐδῶ, ἀπὸ κείνους πού φρονοῦν πῶς ὅταν ξεχωρίζεις κανένα στὰ γράμματα, καταδικάζεις στὴν ἀνυπαρξία ὅλους τοὺς ἄλ-

(1) «Poésies de Valaoritil» par A. Mézières. «Temps», 10 Septembre 1883.

λους που έτυχε να του σταθούν παράλληλα, μπορεί να με ρωτήσει: «Ξεχώρισες το Βαλαωρίτη; λησμονείς το Σολωμό;» Του αποκρίνομαι, με τα λόγια μου βγαλμένα από τα «Σημειώματά μου στο περιθώριο»: - «Όποιος πρωτοδιαβάσει το Σολωμό και μπή στο νόημά του, τον ξεχνά το Βαλαωρίτη. Ύστερα ώριμάζει ο νους. Τότε ξαναδιαβάζεις το Βαλαωρίτη και βλέπεις πως δεν τον κάνει περιττόν ο Σολωμός. Του βρίσκεις ότι στον άλλο δε βρίσκεις: την ποιηση της λεπτομέρειας κ' ένα ζωγραφικό πραγματισμό, ένα ηρωισμό που σ' αδράχνει με το γερό, το μοναδικό του τόνο. Τότε βάζεις παράπλευρα του πρώτου στη θέση που του αξίζει. Σε γνωρίζει στενά με χίλια καθέκαστα της φύσης και της γλώσσας. Η «Αποκάλυψη», που πρέπει γονατιστός να την άκουσ, μέσα στο «Διάκο» του. «Το ξερριζωμένο δέντρο», που είναι κι αυτό μια αποκάλυψη. Ποιήματα μεστά χαραχτήρα, αξια βαθιά να συγκινήσουν κι' αξέχαστα να μείνουν.

Πολλοί κι' από τους ξένους κι' από τους δικούς μας, που μπορεί τώρα να μη λογαριάζονται από τους κάθε λογής σνομπιστές, δεθήκανε υπάκουοι πίσω από το άρμα που τραβούσε θριαμβευτικά το Βαλαωρίτη. Μου

8 Φλεβάρη του 1936.

φτάνει ν' αναφέρω τρεις: Τον έθνικό μας ιστορικό τον Τρικούπη, που σ' ένα ποίημα του Βαλαωρίτη στο θάνατο του Σολωμού, απάντησε μ' ένα τραγούδι προς τον ποιητή των «Μνημοσύνων», που η αρχή του είναι:

Τ' αηδόνι δέν απέθανε,
τ' αηδόνι πάντα ζή.
"Αλλάξε τα φτερά του,
δέν άλλαξε φωνή.

Ο δεύτερος είναι ο Έμμανουήλ Ροΐδης, που μέσα στο άρθρο του για το θάνατο του Βαλαωρίτη («Εστία», 2 Σεπτεμβρίου 1899) τον χαρακτηρίζει: «Πάσης αρετής βεβαίως υπάρχουν διάφοροι βαθμοί ως και άνισα το ύψος όμοιογενή δένδρα» οιαδήποτε όμως και αν ύποτεθή του ποιητικού αναστήματος ή διαφορά, νομίζομεν ότι ο ψάλτης της «Φροσύνης» δικαιούται να συγκαταταχθή μετά του διδασκάλου του Βίκτορος Ούγκώ εις την γενεάν των μεγαλοστόμων αοιδών.» Και ο τρίτος, πολύ σιμότερά μας, σύγχρονος είναι ο δελφικός Απολλωνίδης που είπε τον ύμνο του στη Λευκάδα όταν πανηγύριζε εκείνη την εκατονταετηρίδα του Άριστοτέλη Βαλαωρίτη ο Άγγελος Σικελιανός.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΦΕΡΤΕ ΜΕ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

Φέρτε με στο χωριό που είδα το φώς,
το πρώτο φώς, στα καρπερά του στάχια,
στο σπίτι όπου δέν έχει μπή ο σοφός
να δώ τ' άπάτητα άπ' την πρόοδο βράχια.

Στο ξύλινο μπαλκόνι να καθίσω
τά φωτισμένα άπ' το φεγγάρι βράδυα,
κι' άπ' το παχνί τους πάλι τά γελάδια
ν' άκούσω που μασούνε να ποτίσω,

μέ τών παιδιών μου συντροφιά τά νιάτα,
το λάχανο, το ρόδο, τή ντομάτα
και να μ' άποκοιμίζη το μαγγάνι
μέ το ψιλοκουδούνισμα που κάνει

ΛΙΛΗ ΙΑΚΩΒΙΔΗ

